

УДК 352.075+330.43

**І. П. Мойсєєнко,
М. Я. Демчишин**

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Описано методичний підхід до вибору параметрів фіскального стимулювання підприємництва. Визначено особливості використання параметрів ефективності податкового навантаження та впливу податкового навантаження на процеси стимулювання розвитку підприємництва. Сформульовано методичні основи визначення факторного впливу податкового навантаження на макропоказники економіки. Запропоновано використати функціональний поділ податків для аналізу їх впливу на макропоказники та визначення напрямів стимулювання підприємництва.

Ключові слова: *фіскальне стимулювання підприємництва, параметри податкового навантаження, ефективність податкового навантаження, регресійний аналіз, макропоказники економіки, функціональний поділ податків.*

Постановка проблеми. Для України найпершим стратегічним імперативом на сучасному етапі є необхідність реалізації стратегії та економічної безпеки, що має супроводжуватись високими темпами економічного зростання. Досягнення стратегічної мети потребує реалізації і загальних тактичних цілей (економічне зростання, обмеження інфляції, зростання зайнятості), і оптимізації деформованої структури податкового навантаження та викривленої структури податкової бази,

обмеження негативного впливу макроекономічних і трансформаційних чинників, що були в практиці останнього періоду.

Досягнення цілей фіскального стимулювання (ФСП) детермінується двома групами чинників, з одного боку, це формальні норми, що мають відповідати цілям податкового стимулювання, стримування чи перерозподілу, а з іншого – це макросоціальні чинники, що визначаються як самим станом розвитку економіки, так і є результатом використання державних доходів попереднього періоду та наслідком перерозподільчих процесів. До таких чинників ми відносимо реальні доходи домогосподарств, їх диференціацію, співвідношення із зростанням ВВП, реальні споживчі стандарти, рівень прибутків корпоративного сектору, їх співвідношення з індивідуальними доходами та частка останніх у ВВП. Саме ця група чинників визначає необхідність та ефективність реалізації формальних норм, відповідних цілям макроекономічної політики [1; 2; 3].

Проведений аналіз макроекономічних чинників довів їхню відповідність умовам стимулювання розвитку. Водночас динаміка макроекономічних процесів свідчить про необхідність активізації перерозподільної підфункції податків для обмеження існуючої надмірної диференціації доходів [4; 5].

Стан дослідження. Наукову проблематику з питань податкового навантаження досліджували такі українські науковці, як: В. Андрущенко, В. Валігура, О. Данілов, Л. Демиденко, Т. Єфименко, Ю. Іванов, С. Корецька, А. Крисоватий, І. Луніна, І. Лютий, В. Мельник, В. Опарін, Н. Кондратенко, А. Соколовська, В. Саніна, О. Тимченко, В. Федосов, Н. Фролова, Н. Ярова та ін.

Для всебічного аналізу фіскальної ефективності податкового регулювання використовують комплекс показників та коефіцієнтів, які характеризують різні аспекти економічних відносин, що виникають при функціонуванні податків, а саме: надходження та його питома вага у доходах та податкових надходженнях зведеного бюджету України; частка податків у ВВП та їхня еластичність по ВВП. Коефіцієнти еластичності за прямими та непрямими податками дають змогу визначити ефективність податкового стимулювання попиту та пропозиції фінансових потоків [2; 6].

Позитивним для економіки можна вважати дотримання протягом тривалого періоду щодо низького рівня нееластичності попиту за прямими податками на капітал (збільшуються і податкові надходження, і відповідний економічний показник, що визначається вищими темпами) або щодо низької еластичності пропозиції (збільшення частки податків у джерелі їх сплати не перешкоджає достатньому зростан-

ню ВВП і ВДВ). І навпаки, негативним можна визнати збереження упродовж тривалого часу значення коефіцієнтів еластичності попиту на рівні більше одиниці, а коефіцієнтів еластичності пропозиції – значно менше одиниці.

Це свідчить про непродуктивне зростання податкового тягара, нездатність чинної податкової системи мобілізувати до бюджету достатній обсяг податкових надходжень навіть під час збільшення економічних показників через високий рівень податкового тягара і ухилення підприємств від оподаткування. Природною реакцією держави на названі негативні тенденції в економіці повинне бути вживання відповідних заходів до зменшення податкового тягара, поліпшення структури податкової системи, перегляду податкових пільг, збільшення рівня сплати податків та інших напрямів підвищення ефективності чинної системи оподаткування.

Що вища частка податків прямих податків у ВВП (ВДВ), то вища, за інших рівних умов еластичність попиту держави на фінансові ресурси, а отже:

- вищий податковий тягар зі всіма негативними наслідками, якщо він більший за межу податкових вилучень;
- більша вірогідність зменшення темпів зростання і абсолютних розмірів податкових надходжень не лише з погляду збільшення масових спроб ухилення від оподаткування, але і з позиції впливу основного правила еластичного попиту – зменшення податкової виручки у разі підвищення відносної ціни послуг (частки податків у ВВП або ВДВ).

Відтак зазначений чинник еластичності попиту за прямими податками на підприємництво потрібно обов'язково враховувати під час встановлення режиму оподаткування та рівня податкового тягара.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що для України характерний процес постійного ухилення від системи автоматичного податкового регулювання, що пов'язано з постійним втручанням органів законодавчої та виконавчої влади у процес формування податкової політики через постійну зміну податкових ставок, збільшення кількості податкових пільг та їх користувачів, зміну режиму адміністрування тощо. Тільки якщо подолати ці недоліки, непрямі податки зможуть претендувати на роль інструментів автоматичного регулювання як «вбудовані стабілізатори».

Головним чинником мотиваційного механізму розвитку економіки має бути вдосконалена система оподаткування з активною стимулюючою та регулюючою функціями. Актуальним є теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, яка полягає

в обґрунтуванні теоретичних основ регулювання економічних процесів в Україні з допомогою податкового стимулювання підприємництва.

Мета статті – визначити напрями податкового стимулювання на основі діагностики стану та ефективності податкового навантаження, оцінки його впливу на макропоказники.

Виклад основних положень. Враховуючи зазначені показники, що визначають рівень податкового навантаження, фіскальне стимулювання підприємництва досягається за відповідності податкового потенціалу, який визначається сукупним впливом макроекономічних і трансформаційних чинників, фіскальній здатності податкової системи. Остання обумовлюється дією формальних норм у сфері перерозподілу. Фіскальне стимулювання підприємництва визначається взаємодією двох груп чинників – формальних і макросоціальних. До формальних належать: прогресивне (слабопрогресивне) оподаткування, стимулюючі пільги, вирахування з податкової бази. Ці елементи регулювання дадуть позитивний ефект при відповідності їх іншій групі чинників, що належать до макроекономічних.

До останніх віднесемо: частку податкових доходів держави, питому вагу прямих та непрямих податків, частку тіньового сектору. Необхідно зазначити, що наведені критеріальні ознаки є залежними від стану розвитку економіки та інтенсивності перерозподільчої діяльності держави.

За наведених умов використання вказаних чинників буде здійснюватись стимулюючий вплив податків, а фіскальне стимулювання підприємництва (ФСП) набуде функціонального виразу:

$$\text{ФСП} = F(\text{МА}, \text{КЕ}, \text{М}_{\text{фс}}),$$

де МА – макропоказники або показники фінансової безпеки держави; КЕ – коефіцієнти еластичності.

Для оцінки зміни податкових надходжень залежно від зміни показників економічного зростання використаємо показник еластичності податків такого типу:

$$\text{КЕ} = \text{П/По} : \text{ВВП/ВВПо}.$$

Коефіцієнт еластичності податків відображає зміни податкових надходжень при зміні відповідних показників. Водночас, якщо $\text{Кеп} = 1$, то частка податкових надходжень показника, що визначається, не змінюється. Якщо Кеп більше 1, податкові надходження збільшуються швидше порівняно зі зростанням макропоказника і частка

податків у ньому також зростає. Якщо Кеп менше 1, то питома вага податкових надходжень зменшується.

З метою аналізу причинно-наслідкових зв'язків у податковій сфері, таких, наприклад, як вплив темпів приросту податкових платежів на темпи зростання доданої вартості (доходу, ВВП) з урахуванням часового лагу використано розроблений показник – коефіцієнт еластичності бази оподаткування як один з параметрів вимірювання ефективності фіскального навантаження економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти еластичності (до ВВП)

Показник	Р о к и										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд грн	1,21	0,87	1,30	2,31	0,67	2,16	1,29	-0,98	0,46	1,54	1,39
Прямі податки, млрд грн	0,93	1,25	1,12	4,70	0,94	1,00	1,18	0,87	-1,53	-0,19	1,96
Податок на прибуток підприємств, млрд грн	0,48	0,97	1,26	8,57	1,20	1,92	0,16	-0,33	-3,24	-0,12	2,66
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	1,64	1,62	1,01	0,84	0,78	0,30	1,61	1,34	-0,38	-0,49	7,49
Податкове навантаження на працю (Єдиний соціальний внесок), млрд грн	1,31	1,21	1,11	0,57	1,03	0,84	1,69	1,31	-0,07	0,10	-1,68

Розраховано за даними [4; 5; 9].

Цей коефіцієнт показує міру уразливості результативного показника (яким можуть бути валовий або чистий доход, додана вартість або прибуток) поточного періоду до зміни податкових платежів попереднього періоду. Урахування часових лагів дає змогу виявити економічні наслідки податкових платежів. Коефіцієнт вимірює, наскільки процентів змінюється результативний чинник поточного періоду зі зміною податкових платежів попереднього періоду на 1%.

Аналіз еластичності доданої вартості щодо зміни визначального чинника – сукупності податків на бізнес і на працю дав змогу виявити, що державна податкова політика, яка проводилася протягом періоду спостереження, була одним з чинників гальмування розвитку базових галузей та інноваційно-інвестиційних процесів в економіці. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків між темпами приросту податкових платежів попередніх періодів і подальшими темпами збільшення резуль-

тативного показника ВВП, проведений за допомогою використаного коефіцієнта еластичності бази оподаткування, свідчить, що економічний розвиток відбувається в умовах значного податкового пресу.

Використання при аналізі еластичності показника податкового тягара дає змогу точніше оцінити пріоритети податкової політики, а використання обернених показників дозволяє прогнозувати рівень макропоказників економічної безпеки та сталого розвитку економіки. Найповніше інтереси суб'єктів економіки збігаються при значенні коефіцієнта еластичності рівним одиниці. При інших значеннях відбувається порушення прав держави або суб'єктів економіки.

Моделі фіскального впливу на макропоказники загалом мають вигляд:

$$M_{\phi} = F(\text{ПС,ПК,ПТ}),$$

де ПС – податки на споживання; ПК – податки на капітал; ПТ – податки на працю. Результати економетричного аналізу залежності ВВП від оподаткування відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Лінійні регресійні моделі впливу податків на ВВП та їхня статистична оцінка

	Залежність ВВП		
	від податків на споживання	від податків на капітал	від податкового навантаження на працю
Рівняння	$\hat{y} = 383,49 + 5,02x$	$\hat{y} = -289,46 + 32,16x$	$\hat{y} = 131,11 + 9,40x$
<i>t</i> -критерій Стьюдента	$t_a = 4,33^*$ $t_b = 11,31^*$	$t_a = -0,99$ $t_b = 5,46^*$	$t_a = 0,37$ $t_b = 3,32^*$
Коефіцієнт кореляції <i>R</i>	0,963	0,865	0,724
Коефіцієнт детермінації <i>R</i> ²	0,928	0,749	0,525
<i>F</i> -критерій Фішера	127,96*	29,77*	11,04**
<i>DW</i> -критерій Дарбіна-Уотсона	0,91	1,08	0,61

* – рівень значущості $\alpha = 0,01$; ** – рівень значущості $\alpha = 0,05$.

Розраховано авторами за даними [7; 8; 9].

Досліджуючи вплив оподаткування в Україні на обсяг ВВП, можна констатувати, що між непрямыми податками та ВВП існує дуже тісний кореляційний зв'язок ($R = 0,963$). Значення коефіцієнта детермінації $R^2=0,928$ показує, що зміна або коливання розміру ВВП від зміни або коливання значення непрямих податків залежить на 92,8%. Коефіцієнт лінійного рівняння регресії $\hat{y} = 383,49 + 5,02x$ свідчить про те, що за зростання непрямих податків на 1 млрд грн ВВП у середньому буде збільшуватися на 5,02 млрд грн. Оцінка статистичної достовірності отриманих результатів за критеріями Фішера та Стьюдента дає змогу стверджувати про адекватність отриманої моделі регресії до вихідних даних з ймовірністю $p = 0,99$ ($F = 127,96$, $F_{\text{табл}}(p=0,99, k_1 = 1, k_2 = 10) = 10,04$) і вірогідність параметрів з ймовірністю $p = 0,99$ ($t_a = 4,33$, $t_b = 11,31$, $t_{\text{табл}}$

$$(p = 0,99, k = 10) = 3,17).$$

Залежність ВВП від податків на капітал також є доволі великою ($R = 0,865$), на 74,9% пояснюється дисперсія значення ВВП дисперсією податків на капітал ($R^2 = 0,749$). Якщо податки на капітал збільшувати на 1 млрд грн, то згідно з статистично вірогідним коефіцієнтом регресії з ймовірністю $p = 0,99$ ($t_b = 5,46$) лінійного рівняння регресії $\hat{y} = -289,46 + 32,16x$ значення обсягу ВВП у середньому буде збільшуватися на 32,16 млрд грн. За критерієм Фішера можна стверджувати, що модель є адекватною до поведінки вихідних даних з ймовірністю $p = 0,99$ ($F = 29,77$).

Найменший вплив в Україні щодо оподаткування на ВВП спостерігається для податкового навантаження на працю ($R=0,724$, $R^2=0,525$).

Однак статистична достовірність коефіцієнта регресії лінійної регресійної моделі $\hat{y} = 131,11 + 9,40x$ за критерієм Стьюдента ($t_b=3,32$) та адекватність самої моделі до емпіричних даних за критерієм Фішера ($F=11,04$) з ймовірністю $p=0,95$ дає можливість зробити висновок, що за зростання податкового навантаження на працю на 1 млрд грн можна очікувати збільшення обсягу ВВП на 9,4 млрд грн.

Відтак обмеження негативного впливу макроекономічних і трансформаційних чинників та оптимізація податкової бази і фіскального навантаження дозволяє досягти фіскальної ефективності оподаткування, що відкриває «простір» для застосування регулюючих податкових заходів.

Висновки. Досліджено методичні основи вибору напрямів податкового регулювання економічних процесів стимулювання

підприємництва на основі використання розроблених моделей регресійного аналізу податкового навантаження за функціональними ознаками: податки на споживання, податки на капітал та податки на працю. Розроблені моделі множинної лінійної регресії дозволяють встановити статистично вірогідний сукупний вплив податків на соціально-економічні показники національної економіки. Удосконалено теоретичні та логічні підходи до вивчення макроекономічного впливу податків за допомогою модифікації фіскальної ефективності оподаткування, що дає можливість враховувати взаємозв'язок системи оподаткування під час здійснення макроекономічної політики.

1. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень» (ІБСЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf

2. Лютий І. О. Податки на споживання в економіці України / І. О. Лютий, А. Б. Дрига, М. О. Петренко. – К.: Знання, 2005. – 335 с.

3. Скрипник А. В. Державне регулювання трансформаційної економіки (аспекти моделювання): монографія / А. В. Скрипник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – 312 с.

4. Саніна І. С. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні / І. С. Саніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/48.pdf

5. Цимбалюк І. О. Податкове навантаження як критерій ефективності ведення податкової політики / І. О. Цимбалюк, Н. В. Вишневська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2012_19_1/Tsymbaly.pdf

6. Фіскальна політика держави в умовах фінансової кризи / В. М. Мельник // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 11–17.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643.

9. Фінансовий портал МінФін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: minfin.kmu.gov.ua/

10. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Д. Г. Лук'яненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/183/6470.html>.

Моисеенко И. П., Демчишин М. Я. Определение направлений налогового стимулирования развития предпринимательства

Описан методический подход к выбору параметров фискального стимулирования предпринимательства. Определены особенности использования

параметров ефективності податкової навантаження та впливу податкової навантаження на процеси стимулювання розвитку підприємництва. Сформульовані методическі основи визначення факторного впливу податкової навантаження на макроекономічні показники. Пропонується використовувати функціональне розподілення податків для аналізу їх впливу на макроекономічні показники та визначення напрямків стимулювання підприємництва.

Ключеві слова: фискальне стимулювання підприємництва, параметри податкової навантаження, ефективність податкової навантаження, регресивний аналіз, макроекономічні показники, функціональне розподілення податків.

Moiseenko I. P., Demchyshyn M. Y. Identifying areas of tax incentives business development

Improved taxation system with active stimulation and regulation functions should be the main factor of motivational mechanism of the economic development. Theoretical generalization and new solution of scientific problem are relevant for the substantiation of theoretical foundations of economic processes' regulation in Ukraine with the help of tax incentives for businesses.

The continuing evasion process from automatic tax regulation system is common in Ukraine due to the constant interference of the legislative and executive authorities in shaping tax policy through constant changes in tax rates, expanding the number of tax incentives and their users, the administration regime change etc. Direct taxes on income can play the role of automatic control instruments as «built-in stabilizers» only after overcoming the mentioned above shortcomings.

To analyze causal relationships in the tax area, such as the impact of the tax payments growth rate on the value added growth rate (income, GDP) with considering the time lag, the next indicator is used – elasticity coefficient of the tax base as one of the parameters to measure the effectiveness of fiscal burden on the economy. Elasticity coefficient shows the dependency measure between the result indicator (gross or net income, value added or profit) of the current period and the tax payments changes of the prior period. Considering the time lag allows you to discover the economic impact of tax payments. The coefficient measures the percentage of the result indicator change in the current period due to the tax payments change in the previous period by 1%. Analysis of the value added flexibility to the change in the determining factor, which is aggregate taxation on business and labor, made it possible to detect that state tax policy (which was held during the observation period) was one of the factors braking development of basic industries, innovation and investment processes in the economy. Methodological basis of the tax regulative directions' selection of the economic processes stimulation of business was studied. This research was based on the model's implementation into the tax burden regression analysis on functional features: taxes on consumption, taxes on capital and taxes on labor.

Key words: fiscal stimulation of entrepreneurship, parameters of tax burden, efficiency of tax burden, regression analysis, macroeconomic indicators, functional division of taxes.

Стаття надійшла 16 травня 2017 р.